

Lenka Müllerová

Knižní paratextová strategie českých překladů Raymonda Queneaua

Abstract:

The paper deals with paratexts of the books of Raymond Queneau (French novelist), which are formed for the purpose, to inform future recipient (the audience) on the primary text, provide instruction for the reception, entice and call potential reader (eventually owner) of to the reception of the work or buy the physical object of the book. Paratexts are the important elements that denote a possible reader the way of the interpretation and guide much his future receptive activities. These aspects form czech reader's awareness writting of the Raymond Queneau: author's text, publishing strategy, description, form and authorship of the peritexts.

Key words: paratext, peritext, experiment, Raymond Quenau

Francouzský spisovatel Raymond Queneau (1903–1976) je českému čtenáři znám již od roku 1965, kdy ve Světové literatuře vyšel překlad jeho básní s názvem *Deštník v dešti deštník leští*, a to v překladu Bohumily Grögerové a Josefa Hiršala.¹⁷¹ Románová tvorba Raymonda

171) QUENEAU, R. (1965), *Deštník v dešti deštník leští*. Výbor z básní, In: *Světová literatura, Praha, č. 2.*

Queneau se rozbíhá dvěma směry: jednak jde o díla zapadající do klasické linie výstavby románu (např. *Odile, Tuhá zima, Koření života*), jednak o texty novátorské, knihy – experimenty. K těm druhým patří například díla *Svatý Bimbás* (resp. *Na svatého Dyndy*), *Zazí v metru*, *Modré květy*, *Stylistická cvičení*, *Můj přítel Pierot*, *Na ženský je člověk krátký*. Román *Děti bahna* zahrnuje postupy obou zmíněných linií Queneauovy tvorby. Slovní hříčky a narativní konstrukce, založené na aplikaci matematických postupů na literární dílo, teorie fikce jako realistická montáž a utopická hra současně jsou typickými znaky autorovy experimentální prozaické tvorby. Přetlumočení Queneauova díla do češtiny je ještě více znesnadněno tím, že vedle nutnosti respektovat dva rozdílné kulturní kontexty v případě Raymonda Queneaua vyvstává obtíž především s překladem jazykových her autora i s respektováním čtenáře v jednotlivých dílech.¹⁷² Nesnadného úkolu se postupně zhostili Věra Linhartová, Jarmila Fialová, Zdeněk Přibyl, Patrik Ouředník, Ladislav Šerý a Jiří Pelán, o jejichž přístupech k původnímu francouzskému textu se v překladatelských kruzích živě diskutuje, a to zvláště v překladech názvů děl a jazykových hříček.

Obraz prozaické tvorby Raymonda Queneaua je však významně utvářen i nakladatelskými strategiemi, k nimž patří výběr díla k vydání a „vybavení“ primárního textu¹⁷³ knižními paratexty¹⁷⁴. Role paratextů v procesu literárního života je v současné

172) O tom viz více např. v příspěvku Jiřího Pechara z kolokvia *Český překlad 1945–2004*. PECHAR, Jiří, 2005, s. 119–125.

173) Primárním textem je v tomto případě přeložený text do češtiny.

174) Paratexty (tzv. sekundární texty) jsou příslušenstvím knižního i mimoknižního prostoru, v němž se odehrává proces literární, resp. knižní komunikace. Podle místa existence lze rozlišit paratexty na vnější (tzv. epitexty) a vnitřní (tzv. peritexty).

Epitexty (též vnější paratexty, mimoknižní paratexty, sekundární mimoknižní texty, mimoknižní ne-texty) jsou všechny sekundární texty, které existují v okolí knihy a vstupují do procesu literární komunikace mezi autorem a příjemcem textu.

Peritexty (též vnitřní paratexty, knižní paratexty, sekundární knižní texty, knižní ne-texty) obklopují či vyplňují primární text v jeho bezprostřední blízkosti, tj. jsou součástí knihy jako fyzického celku (např. titul, jméno autora, záložkový text, předmluva a doslov, poznámka, obsah, propagační a reklamní texty).

Oba typy paratextů se dále člení na verbální (např. titul díla, záložkové texty, předmluva a doslov, poznámky) a neverbální (např. formát, ediční řada, písmo, papír) paratexty, na veřejné (např. titul, jméno autora, tištěné věnování, prolog, epilog, komentáře či záložkové texty) a privátní (např. rukopisné věnování či rukou dopisované poznámky) paratexty, na autorské (např. autorská předmluva, autorská poznámka, titul, motto) a vydavatelské (např. ediční poznámka, záložkový text, doslov, texty s technickými a vydavatelskými údaji) paratexty. In: Genette, Gérard (1987): *Seuils*, Paris: Éditions du seuil. LANE, Philippe (1992): *La périphérie du texte*. Paris: Nathan. Müllerová, Lenka (2009): *Reklam-*

době vnímána jako důležitý aspekt, který ovlivňuje všechny složky knižní komunikace, a to nejen v rovině čtenářské, autorské a literárně kritické, ale zejména v oblasti tzv. knižního marketingu. Potenciální čtenář, případně kupec knihy, se totiž pro čtení textu díla či koupi knihy rozhoduje teprve poté, co projde jakousi „chodbou“¹⁷⁵ knihy. Chodbou je zde myšlen prostor, jenž je zaplněn verbálními či neverbálními texty, které obklopují autorský text¹⁷⁶ a doprovázejí každého, kdo do „vestibulu“ knihy nahlíží, vstupuje a prochází jím do nitra knihy k primárnímu textu. Zmíněné texty – vlastně průvodci – lákají a vábí potenciálního čtenáře či kupce, přesvědčují ho o rozhodnutí vstoupit až do textu (někdy pouze text v materializované podobě mít a vlastnit) a informují či poučují ho o tom, co jej čeká na konci chodby. Tímto procesem tzv. paratextualizace je pak uvedené příslušenství díla schopno usměřňovat a spoluvytvářet pozdější čtenářskou recepci, ale rovněž také ovlivňovat tzv. nákupní chování. Sekundární knižní texty jsou tedy vnímány jako důležitá součást specifické knižní komunikace, která zásadně vstupuje do celého procesu recepce nejen jako místo prvního setkání s textem, ale i jako obraz předpokládaného potenciálního čtenáře, na nějž je upřena pozornost všech složek, jež se podílejí na vzniku a realizaci knihy. Takzvané paratexty významně organizují komunikaci mezi textem a vnímatelem primárního textu.

Paratexty přeloženého díla mají ještě další specifickou funkci – jsou totiž prostředkem, který může napomoci recipientovi díla překonat transkulturní a časovou divergenci obou textů – zdrojového a přeloženého. Autorem takových paratextů se často stává další literární autorita – translátolog díla. Překlad uměleckého textu totiž není pouhým přenosem informací z jednoho jazyka do druhého, ale jde o složitý proces, zohledňující řadu aspektů, jehož výslednicí je vznik nového uměleckého díla v jiném společenskokulturním kontextu, které vychází z literárního díla již existujícího. Zdrojový text obsahuje aspekty kultury daného jazykového společenství a překladatel musí tyto prvky odpovídajícím způsobem převést do cílového jazyka a cílové kultury. Při převodu textu musí translátolog činit určitá strategická a koncepční rozhodnutí a volit adekvátní typ interpretace díla. Knižní paratexty přeloženého díla jsou tedy významným prostorem, umožňujícím překladateli zdrojového textu realizovat účelovou komunikaci s budoucím recipientem díla.

Vydávání experimentálních textů Queneaua a jejich vybavenost peritexty je zachycena v následující tabulce.

ni aspekty sekundárních knižních textů v devadesátých letech 20. století [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita. http://is.muni.cz/th/117754/jff_dj/?lang=en;id=121545

175) V literatuře se zmíněný prostor nazývá též průchodnou bariérou, okrajem, prahem, mostem, neurčitou zónou, vstupní halou nebo propustnou membránou.

176) Též je používán termín text primární.

název díla	AP				NP						nakladatel	Č rok	F rok
	JM	TI	DE	ZA2	NPř	DE	ND	Npo	ZA1	ZA2			
Můj přítel Pierot											SNKLU	1965	1943
Svatý Bimbás											Mladá fronta	1967	1948
Zazi v metru											Mladá fronta	1969	1959
Modré květy											Práce	1992	1965
Stylistická cvičení											VG	1994	1947
Zazi v metru											Trigon	1996	1959
Na ženský je člověk krátký											VG	2001	1962
Děti bahna											VG KGB	2002	1938
Svízel											Garamond	2003	1933
Na svatého Dyndy											Garamond	2006	1948

Vysvětlivky:

AP – autorský peritext	NP – nakladatelský peritext
JM – jméno autora	NPř – nakladatelská předmluva
TI – titul díla	ND – nakladatelský doslov
DE – dedikace	NPo – nakladatelská poznámka
ZA1 – obálka s. 2	ZA2 – obálka s. 3

Č rok – datum vydání knihy u nás

F rok – datum vydání knihy ve Francii

SNKLU – Státní nakladatelství krásné literatury a umění

VG – Volvox Globator

KGB – kniha, grafika, bibliofilie

Zatímco v Queneauově tvorbě se téměř pravidelně střídá experimentální a autobiografická linie, v českém prostředí je tento autor zpočátku čtenářům představován jako experimentátor (první autobiografické dílo *Kořeni života* vyšlo až v roce 1972). Ačkoliv tedy Queneau publikoval ve Francii od počátku 30. let a proslavil se zejména knihami *Stylistická cvičení* a *Zazi v metru*, u nás se obě díla dostala ke čtenáři s výrazným zpožděním a vzájemným odstupem 25 let. Queneauovy experimentální texty jsou u nás tištěny ve třech vlnách – na konci šedesátých let, v devadesátých letech a na počátku druhého tisíciletí, kdy nakladatelství Garamond začíná postupně vydávat nově revidované texty všech dosud přeložených i dosud česky nevydaných děl tohoto francouzského autora. Situace literárního (potažmo knižního) života se v jednotlivých údobích výrazně liší. Zatímco v šedesátých letech je produkce literárních děl soustředěna do několika státních nakladatelství, jejichž etablovanost na knižním trhu je zřejmá, polistopadové období je charakteristické rozpadem centrálního knižního trhu, vzniku nových soukromých vydavatelů a mohutným nárůstem počtu tištěných knih. Nižší počet sekundárních knižních paratextů Queneauova díla, který je patrný i z přehledové tabulky, potvrzuje typické tendence devadesátých let,¹⁷⁷ které často opomíjely nutnost pečlivé nakladatelské práce, a to jak z nedostatku redakčních zkušeností, tak i z nižší kompetence knižního marketingu.¹⁷⁸ Naopak počátek druhého tisíciletí je již obdobím výrazně kompetitivního prostředí knižního trhu. Snaha jednotlivých vydavatelství ekonomicky „přežít“ a dostatečně se „zabydlet“ na českém knižním trhu tedy vede k pozvolnému nárůstu zejména nakladatelských peritextů knihy a postupné profesionalizaci redakční práce nových nakladatelství, která se učí „vybavovat“ své knihy takovými texty, které „umí“ účinněji komunikovat se svými čtenáři. To je pozorovatelné i v dílech Queneaua, jejichž peritextová vybavenost je početnější než v předchozím období, a to především na obálce knihy a v postfixové pozici. Výjimkou jsou pouze dvě knihy, a to druhé vydání *Zazi v metru* nakladatelstvím Trigon, které nakladatel Vladislav Zadrobílek zčásti vytiskl jako bibliofilii a doplnil u nás poměrně málo se vyskytující dedikací nakladatele („*Tuto knihu vydávám nejen proto, že ji mám rád, ale také jako vděčnou vzpomínku na překladatele, přítele a dobrého člověka malíře Zdeňka Přibyla. Nakladatel*“¹⁷⁹) a *Děti bahna* nakladatelství Volvox Globator a kniha, grafika, bibliofilie – KGB vybavené pouze nakladatelským doslovem, který zobrazuje autora díla jako „literárního šilence“¹⁸⁰ a tvůrce „reformy románu“. *Děti bahna* byly zčásti vydány obdobně jako *Zazi v metru* také v podobě číslova-

177) MÜLLEROVÁ, Lenka, 2009, s. 205–206.

178) Dočasný převis poptávky nad nabídkou nenutil nakladatele se touto problematikou hlouběji zabývat. K obratu začalo docházet až v druhé polovině devadesátých let dvacátého století. K této situaci přispěla i absence teoretických konceptů u nás.

179) QUENEAU, Raymond, 1996, s. 4.

180) QUENEAU, Raymond, 2002, s. 327 a dále.

ných bibliofilských tisků na speciálním typu papíru, doplněných o grafický list etablovaného výtvarníka.¹⁸¹ Výjimečnost literárního experimentu je u obou knih zesilována i výjimečností nakladatelské realizace textu, tj. volbou neverbálních paratextů díla, které umocňují nejen recepci čtenáře, ale lákají i nečtenáře – sběratele, kupce a budoucí majitele knihy jako fyzického objektu.

Nejfrekventovanějšími peritexty Queneauova díla jsou vyjma obligatorního jména autora a titulu díla také nakladatelský doslov a texty na druhé a třetí straně obálky. Epilogy metatextového typu, a to zejména z posledního dvacetiletí, patří, v českém prostředí, k rozsáhlejším.¹⁸² Jejich autory jsou až na výjimky translatologové Queneauových textů, a to jak „překladatelé – komentátoři“, tj. tvůrci překladu i doslovu v téže knize (Jiří Pelán, Patrik Ouředník), tak i pouzí „komentátoři“ – tj. překladatelé, jejichž doslov vysvětluje dílo přeložené jiným subjektem (Jarmila Fialová, Patrik Ouředník). Tyto „překladatelské“ doslovy jsou zaměřeny především na návodnou interpretaci díla, a to ve všech jeho rovinách. O tom svědčí nejen názvy doslovů (např. Románové světy Raymonda Queneaua,¹⁸³ Ílias a Odyssea Raymonda Queneaua,¹⁸⁴ Encyklopedie neexaktních věd čili usilovnou práci k nicotě¹⁸⁵), výběr sdělovaných faktů o autorovi a díle, výstavba uvedeného peritextu, ale i vyjádření přítomnosti poučené autority v textu a způsob komunikace se čtenářem. Méně se epilogy věnují autorskému subjektu a jeho biografii.¹⁸⁶ Francouzský tvůrce je představován jako ten, kdo „Dnes je obecně pokládán za jednoho z nejvýznamnějších francouzských autorů tohoto století, jednoho z těch, kdo skutečně zásadně obnovili tradiční narativní struktury (spolu s Vianem je často zmiňován jako představitel literatury, ‚postmodernistické‘),“¹⁸⁷ nad jehož „texty se začínají vršit pokusy o jejich výklad (často rozporný), (...) Přitom se stále více ozřejmuje, jak jsou tyto hravé texty složité, mnohovýznamové, jak do nich lze vstupovat z různých stran, jak komplikovaně je propojen

onen rub a líc medaile, jež tradičně nazýváme ‚obsahem‘ a ‚formou‘.“¹⁸⁸ Soustředění se zejména na kompoziční rovinu, ovlivněnou „reformou románu“ i zájmem autora o použití matematických schémat na literární dílo, proměny postav díla a v českém prostředí neobvykle intenzivní pozornost jazyku – promluvám, jednotlivým diskurzům i překlada-telským „oříškům“ (např. doslov J. Fialové, epilogy J. Pelána) jsou charakteristické prvky, jimž je věnována pozornost vysvětlujících epilogů Queneauova experimentálního díla.

Návodnost doslovu je posilována i zvoleným způsobem komunikace s příjemcem primárního textu. Autoři epilogů střídají pozici mluvčího určité čtenářské skupiny, v níž zahrnují do vyslovených soudů a receptivních aktivit i čtenáře knihy (např. „Tento popis struktury Queneauova románu nás uvádí zcela bezprostředně...“¹⁸⁹, „Nelze nicméně přehlédnout, že komentář, který čteme...“¹⁹⁰, „A dodejme, že v ironické atmosféře Queneauových próz...“¹⁹¹, „I v těchto případech můžeme nicméně pozorovat, jak se hra obratem ruky mění v cosi závažnějšího...“¹⁹², „Ukazuje [pozn. autora] na ten, který všichni známe...“¹⁹³) s explicitně vyjádřeným subjektem aktivně recipujícího vnímatele, jehož přijetí díla je nutné „usměrnit“ (např. „...i tento čtenář ovšem bezděčně podléhá komplexnosti textu alespoň v tom smyslu, že mu pranic nepomůže, podívá-li se, jak to skončí...“¹⁹⁴, „Nikomu ze čtenářů jistě neušlo, že...“¹⁹⁵) a s persuasivními postupy o „správném řešení“ interpretace tvůrce doslovu (např. „je samozřejmé, že tento mechanismus je v úplnosti pro čtenáře nepostižitelný. Nepostřehli jej ani první recenzenti Queneauovy knihy a k jeho odkrytí bylo zapotřebí systematické kritické exegeze...“¹⁹⁶). Dalšími způsoby komunikace jsou vyjádření sounáležitosti s ostatními čtenáři a potvrzení „pravdivosti“ soudu autora doslovu (např. „Že tomu tak je, potvrzuje sama běžná čtenářská zkušenost s Queneauovými romány...“¹⁹⁷), explicitně vyslovený apel k recepci díla (např. „...bude nutno, aby ho čtenáři pro sebe teprve postupně objevovali...“¹⁹⁸) či neosobní sdělení vlastního interpretačního přístupu, a to s různou intenzitou persuade (např. „Je třeba nicméně zdůraznit, že...“¹⁹⁹).

181) V případě knihy *Zazi v metru šlo o přírodní papír Sable, Hahnemühle, Conqueror a barevné litografie Michaela Rittsteina, Děti bahna byly vytištěny na papír Verge a doplněny grafickým listem Pavla Roučky.*

182) *Problematičnost tohoto tvrzení vzhledem k neexistujícímu zmapování doslovů v české literatuře je nasnadě, nicméně autorka příspěvků se opírá u zkušenosti s peritexty osmdesátých a zejména devadesátých let dvacátého století (např. MÜLLEROVÁ, Lenka, 2009, Reklamní aspekty sekundárních knižních textů v devadesátých letech 20. století [Disertační práce], Brno: Masarykova univerzita).*

183) QUENEAU, Raymond, 1992, s. 177.

184) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 309.

185) QUENEAU, Raymond, 2002, s. 327.

186) *Ta je posílena v knihách „životopisné“ linie Queneauovy tvorby, případně základní údaje lze nalézt na obálce knihy.*

187) QUENEAU, Raymond, 1992, s. 176.

188) QUENEAU, Raymond, 1992, s. 176.

189) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 318.

190) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 318.

191) QUENEAU, Raymond, 1992, s. 183.

192) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 321.

193) QUENEAU, Raymond, 1965, s. 151.

194) QUENEAU, Raymond, 1992, s. 183.

195) QUENEAU, Raymond, 1965, s. 151.

196) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 324.

197) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 324.

198) QUENEAU, Raymond, 1965, s. 157.

199) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 342.

Epilogy Queneauových textů mají výrazně interpretační charakter, jejich cílem je „pomoci“ čtenáři s literárním experimentem a poskytnout mu návod k recepci díla. Jejich postfixové umístění i „spolupráce“ se čtenářem, u něhož je anticipována znalost primárního textu, umožňuje tvůrci doslovu poskytnout recipientovi podrobné vysvětlení jednotlivých prvků díla, přesahujících často i literární rovinu textu. Nezanedbatelným aspektem ovlivňujícím podobu uvedených postfixových peritextů je i překladatelova bezprostřední zkušenost s původním textem a jeho role „authority“ literárního života.

Autorem jediného prologu ve sledovaném souboru je „překladatel – komentátor“ Patrik Ouředník. Výrazně experimentální charakter díla Stylistická cvičení si vynutil „vstup“ respektovaného odborníka do prefixové pozice procesu paratextualizace a poskytnutí základních informací o kontextu knihy i podstatě Queneauovy hry s jazykem potenciálnímu čtenáři ještě před započítím vlastní recepce. Pozice mluvčího určité čtenářské skupiny je použita až v závěru předmluvy a „nutí“ čtenáře sdílet s tvůrcem předmluvy totožný pohled na dílo. Stylistická cvičení jsou zároveň jedinou knihou, v níž je primární text obklopen párovou dvojicí peritextů předmluva – poznámka (zde překladatele), v níž translolog vysvětluje kompoziční a jazykové odlišnosti od původní předlohy.

Přítomnost čtenáře je patrná i v obálkových textech, byť jsou odlišeny především svojí funkčností a větší vzdáleností od primárního textu. Jde zejména o anticipaci pravděpodobného nebo očekávatelného průběhu vnímatelovy recepce literárního experimentu²⁰⁰ (např. „...čtenář navykklý realistickým příběhům bude možná postrádat jasné rozuzlení, bude se s obtížemi vyrovnávat s mnohoznačností autorových obrazů...“²⁰¹), „Po přečtení pochopíme, že autor nechává záměrně prostor pro fantazii čtenáře. Kdo chce, ten si mnoho domyslí. Nebo daleko víc, než mohl spisovatel.“²⁰², „Záleží na čtenáři, bude-li toto ‚bylo – nebylo‘ číst jako vážný či parodický obraz života a světa.“²⁰³, „Čtenář, vtažen sledem událostí a vířením postav, jež lze jen těžko popsat několika slovy, se mimo jiné dozví, co skrývají vetešnickovy dveře, kvůli nimž musela zemřít Ernestína o svém svatebním snu, a zda se za nimi skrývá skutečný poklad nebo ‚vylizum zajzum‘.“²⁰⁴). Zatímco obálkové texty z šedesátých let se soustřeďovaly na detailní až nepřehlednou informaci o tématu a postavách knihy, případně o tvorbě autora, již často doplňovaly úryvkem z textu či citací samotného tvůrce, v posledním desetiletí se obálkové texty Queneauových knih přizpůsobily současné tendenci kratšího, persuasivně zaměřeného textu s typickou loka-

lizací textu o díle na druhé straně a informací o autorovi na třetí straně obálky. Zhutněné naznačení zápletky a experimentálnosti textu, čtenářský ohlas (např. „...román vzbudil literární senzaci...“²⁰⁵), použité expresivní výrazy i superlativa, ale i již naznačené předjímání čtenářského procesu a obraz autora díla jako výjimečné či již dostatečně etablované osobnosti literárního života, tvořící svébytné texty, jsou aspekty, charakterizující tzv. záložkové texty knihy, jejichž prefixová recepční pozice a umístění na vnějším švu procesu paratextualizace významně ovlivňuje fázi prvotního kontaktu s potenciálním příjemcem díla či majitelem knihy.

Specifickým případem je revidovaný překlad díla *Svatý Bimbás*, který vyšel po téměř 40 letech pod názvem *Na svatého Dyndy*. První vydání je vybaveno jak záložkovým textem, který ve své závěrečné fázi vyjadřuje skepsi a pochybnost nad úspěšností čtenářovy recepce,²⁰⁶ a doslovem, jehož autor si není textem Raymonda Queneaua a ani kontextem knihy příliš jist. Druhé vydání nabízí čtenáři prostřednictvím záložky čtenářský zážitek, a to hru s jazykem, s Queneauovým obrazem života a světa, s „mistrem černého humoru,“ hru s novým překladem díla, ale i biografické informace o autorovi a ediční plán nakladatelství. Odlišně jsou pojímány i jednotlivé motivy díla – zatímco v prvním vydání se autor v doslovu zmiňuje „o jakýchsi podivných folkloristických slavnostech,“ jež jsou doprovázeny pro něj řadou nepochopitelných jevů, pro tvůrce obálkového textu druhého vydání naopak vytvářejí východisko komunikace s potenciálním příjemcem díla. Roli v tomto odlišném pojetí peritextové komunikace hraje nejen autorství uvedených textů, ale i znalost Queneaua mezi českými čtenáři, strategie nakladatelství a jinakost literárního života obou údobí.

Autorský peritext²⁰⁷ titulu díla obvykle bývá v knižní komunikaci ustálen a jen zřídka se proměňuje. Jiná situace je však u Queneauova díla. Text literárního experimentu a jeho problém s překladem umožňuje translologovi odlišný přístup k výchozímu textu, ale často rozproudí již zmiňovanou otevřenou diskusi odborníků²⁰⁸ a případnou korekci použitých prostředků. Snaha revidovat a zpřesnit překlady děl Raymonda Queneaua způsobily poměrně výraznou proměnu některých jeho titulů v češtině. Variabilita je detekovatelná například u románu *Děti bahna*, který se ve Fischerových Dějinách francouzské literatury objevuje také jako *Děti bláta*, *Můj přítel Pierot* (*Pierrot mon ami*) je někdy uváděn jako *Můj přítel pierot* (např. obálkový text ke knize *Zazi v metru* z roku 1969), dílo *Zazi v metru* je v některých doslovecích z šedesátých let uváděno ve své francouzské podobě *Zazie dans le métro* (např. doslov Jaroslava Sodomky z roku 1967) nebo chybném přepisu

200) Shodnost či blízká podobnost literárních či životních zážitků příjemce s autorem, postavami díla nebo jinou autoritou, přítomnou v textu, je významným kontaktním aspektem vznikající literární komunikace.

201) QUENEAU, Raymond, 1967, obálka s. 2.

202) QUENEAU, Raymond, 1965, obálka s. 2.

203) QUENEAU, Raymond, 2006, obálka s. 2.

204) QUENEAU, Raymond, 2003, obálka s. 2.

205) QUENEAU, Raymond, 2003, obálka s. 2.

206) Tento záložkový text z šedesátých let svědčí o nepochopení funkce textů na obálce knihy.

207) Je otázkou, zda-li v tomto případě se autorský peritext nestává nakladatelským.

208) Viz například konference o českém překladu v roce 2005 na Univerzitě Karlově v Praze.

Zazie dans le Métro (tiráž knihy „zazi v metru“ z roku 1969), avšak v pozdějších peritextech, zejména doslovec „překladatelských“ je používán jeho český název (např. Jiřina Fialová v roce 1965, obálkový text z roku 1969,²⁰⁹ doslov Jiřího Pelána z roku 1992). Jiný Queneauův román je Jarmilou Fialovou v doslovu z roku 1965 zmiňován ve své původní podobě *Saint-Glinglin*, poté vychází v roce 1967 pod názvem *Svatý Bimbás* a v roce 2006 je vydán v revidovaném překladu s titulem *Na svatého Dyndy*, jenž je vhodnějším, neboť zachovává konotaci francouzského „á la Saint Glinglin“ a nereálnosti časové roviny románu.²¹⁰ Asi nejvíce komplikovaná a zároveň i pro vnímatele matoucí je situace s titulem díla *Svízel* (*Le Chiendent*). Pojmenování Queneauova díla se ještě před jeho knižním vydáním objevuje ve své původní podobě *Le Chiendent* (např. Jarmila Fialová v doslovu v roce 1965, v němž navrhuje český překlad *Hlavolam*). *Hlavolam* je používán i v obou uvedených dějinách francouzské literatury, případně je uvedené dílo zmiňováno jako *Zemědým* (např. Jiří Pelán v doslovu z roku 1992, v němž vysvětluje překlad titulu: „Jeho originální titul *Chiendent* [doslova „pýr“ a ještě doslovněji „psí zub“] obsahuje jeden z oněch kryptogramů, jimiž Queneau bezprostředně vstupoval do svých románů: „chien“ /pes/, slovo, jež „delikátní etymologií“ spojoval se svým nezvyklým rodovým jménem, se v jeho textech často vrací a funguje tu jako emblém autorovy přítomnosti v textu.“²¹¹). Název *Svízel* zvolil tentýž překladatel při prvním knižním vydání díla v roce 2003: „*Chiendent*“, jak zní tento titul v originálu, znamená druh „pýru“ a přeneseně „nesnáz“ (český výraz „svízel“ pokrývá oba významy). Titul lze jistě chápat tradičně jako bodové resumé románové zápletky: v této perspektivě hovoří o nesnázích, jež do života románových hrdinů vneslo tajemství dveří otce Taupa (a možná i o tom, jaký „oříšek“ předkládá Queneau čtenářům svého neobvyklého románu). Pro Queneaua však bylo nesporně důležitější botanické užití tohoto slova: svědčí o tom skutečnost, že stejný význam se objevuje – v různých jazykových podobách – ve jménech několika Queneauových románových hrdinů...“²¹² Název *Svízel* je používán i v pozdějších peritextech (např. obálkový text knihy *Na svatého Dyndy* z roku 2006). Tak výrazné proměny titulů díla nejsou v českém prostředí u „tradičních“ primárních textů obvyklé či příliš časté a mohou být pro čtenáře jednak výzvou k literární hře a experimentu, ale spíše mohou znesnadňovat jeho orientaci v Queneauově tvorbě.

Obtížnost nakladatelské práce (či ledabylost?) s dílem Queneaua dokazuje i další autorský peritext – motto, jež se v knihách objevuje celkem třikrát. Jednou jde o intimní dedikaci Janině (*Svízel*), ve dvou případech jsou citováni antičtí filozofové Platón a Aristoteles (*Modré květy*, *Zazi v metru*), jejichž citáty jsou otištěny v původní podobě,

209) *Text není signován, autorem je pravděpodobně odpovědný redaktor nakladatelství Vladimír Kafka.*

210) PECHAR, Jiří, 2005, s. 119.

211) QUENEAU, Raymond, 1992, s. 178.

212) QUENEAU, Raymond, 2003, s. 326.

v jednom případě dokonce bez českého překladu, což jistým způsobem znemožňuje základní funkci motta, a to instruovat čtenáře a pomáhat mu interpretovat dílo nebo vytvářet literární či pocitovou atmosféru.

Peritexty přeložených experimentálních textů Raymonda Queneaua synchronizují vliv tří různých aspektů. První aspekt souvisí s vývojem české paratextové praxe v jednotlivých obdobích literárního života, působících nejen na podobu peritextů, ale také na jejich kvantitu v knize. Specifičnost obálkových textů šedesátých let, umožněná mimo jiné odlišnou mediální komunikací tehdejší doby a nízkou kompetitivností knižního trhu, postupný nárůst počtu knižních peritextů v devadesátých letech a respektování zásad marketingové komunikace zejména na vnějším švu procesu paratextualizace v současné době jsou prvky, jež jsou shodné jak pro peritexty „tradičních“ primárních textů, tak i knižních paratextů experimentálních děl. Druhý aspekt souvisí s postupnou etablovaností Raymonda Queneaua u nás. Jejím důsledkem je variabilita verbálních i neverbálních knižních paratextů (např. vybavení nových či opakovaných vydání knih, bibliofilské výtisky), ale i vliv na „poučenost“ výkladu díla literární autoritou, anticipace čtenářských zkušeností apod. Třetím aspektem je experimentální charakter Queneauových textů, jež umožňuje vytvářet specifické prostředí peritextové praxe (např. varianty titulu díla a peritexty nových překladů již vydaných primárních textů, zvýšenou vybavenost knih doslovy interpretačního charakteru či prefixově umístěnými vysvětlujícími prology, jež jsou soustředěny spíše na charakter díla, vyšší podíl překladatele na knižní paratextové komunikaci, ale i častější výskyt chyb a omylů nebo bezradnost nakladatele při vydávání knihy a obtížnější stanovení „cílového“ čtenáře). Vyváženost všech tří složek peritextové komunikace je předpokladem pro žádoucí průběh procesu paratextualizace.

Závěr:

Knižní paratexty česky vydané Queneauovy tvorby jsou ovlivňovány třemi aspekty: vývojem české paratextové praxe v jednotlivých obdobích literárního života, postupnou etablovaností díla Raymonda Queneaua u nás a experimentálním charakterem jeho textů, který umožňuje vytvářet specifické prostředí peritextové komunikace s potenciálním čtenářem nebo kupcem autorova díla.

Bibliografie:

FISCHER, Jan O. a kol. (1979): Dějiny francouzské literatury III. Praha: Academia.

GENETTE, Gérard (1987): *Seuils*, Paris: Éditions du seuil.

LANE, Philippe (1992): *La périphérie du texte*. Paris: Nathan.

PECHAR, Jiří (2005): Pelánovy překlady Queneaua. In: Hrala, Milan ed., *Český překlad II (1945–2004)*. Praha: Univerzita Karlova, Praha.

PECHAR, Jiří (1986): *Otázky literárního překladu*. Praha: Československý spisovatel.

MÜLLEROVÁ, Lenka (2009): Reklamní aspekty sekundárních knižních textů v devadesátých letech 20. století [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita. http://is.muni.cz/th/117754/ff_d/?lang=en;id=121545

MÜLLEROVÁ, Lenka (2009): Nakladatelské peritexty jako jeden ze způsobů marketingové komunikace nakladatelství. In: Magál, Slavomír; Mikuš, Tibor; Solík Martin, eds., Masmediálna komunikácia a realita III. Marketingová komunikácia. Trnava: FMK 2009, s. 159–174.

ŠRÁMEK, Jiří (1997): Dějiny francouzské literatury v kostce. Olomouc: Votobia.

QUENEAU, Raymond (1965): Deštník v dešti deštík leští. Výbor z básní, In: Světová literatura, Praha, č. 2.

QUENEAU, Raymond (1965): Můj přítel Pierot. Praha: SNKLU.

QUENEAU, Raymond (1967): Svatý Bimbás. Praha: Mladá fronta.

QUENEAU, Raymond (1969): Zazí v metru. Praha: Mladá fronta.

QUENEAU, Raymond (1992): Modré květy. Praha: Práce.

QUENEAU, Raymond (1994): Stylistická cvičení. Praha: Volvox Globator.

QUENEAU, Raymond (1996): Zazí v metru. Praha: Trigon.

QUENEAU, Raymond (2000): Na ženský je člověk krátkej. Praha: Volvox Globator.

QUENEAU, Raymond (2002): Děti bahna. Praha: Volvox Globator a KGB.

QUENEAU, Raymond (2003): Svízel. Praha: Garamond.

QUENEAU, Raymond. (2006): Na svatého Dyndy. Praha: Garamond.

Egyptská mušáhara/kabsa aneb potýkání se s ženskou neplodností

Abstract:

This paper focuses on infertility within an Islamic context and proves that it is rather a cultural than a physiological issue. It mostly refers to Marcia C. Inhorn and her research in Egypt and Lebanon that she has conducted over the past 20 years. Female infertility (mushahara or kabsa) is here analyzed as a rich ritual complex with features typical of rites of passage. Finally, the social impact of assisted reproductive technologies and psychological stigmatization of infertile Muslim men are discussed.

Key words: infertility, kabsa, mushahara, assisted reproductive technologies, Egypt.

Úvod

Cílem následujícího příspěvku je stručně představit studie, které se věnují tématu ženské neplodnosti z antropologické perspektivy a jsou místně vázány na oblast Blízkého východu, zejména současný Egypt. Zaměřuje se tedy na jev primárně biologický, tělesný. Zkoumá způsob, jakým je, s ohledem na možné společenské vyloučení s ní spojené, příčina postižení neplodností artikulována a zasazena do propracovaného systému situací, společenských vztahů a léčebných rituálů, které se ve většině případů překrývají spíše s oblastí magické praxe. Zároveň je ale možné vyzorovat i určitou snahu o zasazení příslušných terapeutických úkonů a výkladových schémat do širšího, oficiálního náboženského rámce, v tomto případě sunnitského islámu. V zásadě tedy bude snahou